

ДОШКІЛЬНА ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 378.011.3-051
DOI: 10.37026/2520-6427-2023-115-3-57-61

Ольга ГНЕПА,
кандидат педагогічних наук,
викладач Володимирського педагогічного
фахового коледжу імені Агатангела Кримського
Волинської обласної ради,
м. Володимир, Україна
ORCID: 0000-0001-5914-5288
e-mail: olchik.gnepa@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Анотація. У дослідженні висвітлено теоретичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Наголошується, що сьогодні відчувається гостра потреба освітніх закладів в асистентах учителів та педагогах, які на високому рівні володіють методами і засобами роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, а отже, підготовка фахівця з початкової освіти є складною, багатоаспектною і багатофункціональною діяльністю.

Значна увага автором приділяється умовам успішної реалізації ідей інклюзивного навчання у спеціально-професійній підготовці здобувачів фахової передвищої освіти у педагогічному коледжі: запровадження навчальної дисципліни «Основи інклюзивної

педагогіки», відокремлення частини годин виховної практики на інклюзивну, зокрема проведення виховних годин в інклюзивних класах, спеціалізованій школі та виховних заходів в інклюзивно-ресурсному центрі. Детально проаналізовано мету, завдання, структуру нового навчального предмета, обсяг годин, що передбачений на його вивчення. У процесі викладання навчальної дисципліни запропоновано використовувати проблемні лекції, групову роботу, методи і прийоми розвитку критичного мислення, ігрові технології тощо.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивна компетентність, професійна підготовка, майбутні вчителі початкових класів, студенти педагогічного коледжу.

Olga GNEPA,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer of Ahatanhel Krymskyi Volodymyr
Pedagogical Applied College
of the Volyn Regional Council,
Volodymyr, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5914-5288
e-mail: olchik.gnepa@gmail.com

FORMATION OF INCLUSIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES IN THE PEDAGOGICAL PROFESSIONAL COLLEGE

Abstract. The article deals with analysis of the theoretical principles of future primary school teacher's training for professional activity in the conditions of inclusive education. It has been considered that the urgent need of educational institutions for assistant teachers and pedagogues, who at a high level possess methods and means of working with children with special educational needs.

It has been noted that the training of a specialist in

primary education is a complex, multifaceted and multifunctional activity, which consists of the following complementary and interdependent parts: general education training, special professional training (psychological-pedagogical training, methodical training and pedagogical practice) and personal training (professional self-development and self-improvement).

It has been paid considerable attention to the

conditions for the successful implementation of the ideas of inclusive education in the special professional training of future primary school teachers at Ahatanhel Krymskyi Volodymyr Pedagogical Applied College. Such as: the introduction of the educational discipline «Fundamentals of Inclusive Pedagogy», the separation of part of the hours of educational practice into inclusive, in particular, the holding of lessons in inclusive classes and a specialized school, educational activities in the inclusive resource center and completion of an online course on organizing an inclusive educational environment «School for All».

The article analyzes in detail the purpose, tasks, structure of the new subject, the number of hours provided for its study. It has been proposed that using of problem-based lectures, group work, methods and techniques of developing critical thinking, game technologies when teaching the academic discipline, to consider tasks that are close to real life situations during practical classes.

It has been concluded that college graduates become competitive in the labor market, ready for professional activity in the conditions of inclusive education.

Key words: inclusive education, inclusive learning, inclusive competence, professional training, future primary school teachers, students of the pedagogical college.

Постановка проблеми. На сучасному етапі соціально-культурної трансформації суспільства посилюється інтерес громадськості до інклюзивної освіти (Шевців, 2017, с. 41). Особливої ваги це питання набуло нині, у часи російсько-української війни, адже, як це не сумно констатувати, невдовзі педагогам доведеться навчати дітей, які не лише мають психологічні травми, а й поранення внаслідок бойових дій (Інклюзія, породжена війною, 2023). У зв'язку з цим постає питання про спеціально підготовлених фахівців, адже у більшості вчителів відсутня професійна підготовка до здійснення інклюзивного навчання, мотивація до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (далі – ООП), бажання взаємодії з такими школярами (Васильєва, 2021, с. 15). Тому актуальним залишається питання підготовки вчителів, асистентів учителів, які на високому рівні володіють методами і засобами роботи з дітьми з інвалідністю.

Таку позицію повністю підтримали учасники розширеного засідання робочих груп із забезпечення освітньо-професійних програм підготовки фахових молодших бакалаврів Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу імені А. Ю. Кримського, яке відбулося 3 травня 2023 року. Стейкхолдери наголошували на гострій потребі освітніх закладів в асистентах учителів у зв'язку зі щорічним зростанням кількості дітей з особливими освітніми потребами, акцентували на вагомості формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів початкових класів під час навчання у коледжі. На основі вивчення значного обсягу фахової літератури і власного досвіду пропонуємо наше бачення вирішення означеного питання.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Упродовж останнього десятиріччя зросла кількість наукових розвідок, присвячених становленню інклюзивної освіти в Україні. Значний пласт відомостей про підготовку майбутніх учителів початкової школи до

професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі знаходимо у дослідженнях М. Бевзюк (взаємодія з батьками), І. Демченко, З. Шевців (теоретико-методичні засади підготовки), К. Волкової (оцінювання учнів з особливими освітніми потребами).

Різноманітні аспекти розвитку інклюзії в закладах загальної середньої освіти знайшли своє відображення у дисертаційних роботах Г. Васильєвої, О. Гноєвської (формування методичної та корекційної компетентності вчителя), В. Донець (готовність до інноваційної діяльності), І. Луценко (організаційно-педагогічні умови діяльності), І. Садової (тенденції розвитку), Г. Скиби (міжособистісне спілкування учнів).

Збагатили інформаційну базу наших пошуків навчально-методичні посібники А. Колупаєвої, С. Миронної, М. Порошенко, Т. Сак, О. Таранченко, Ю. Найди.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів початкових класів у Володимирському педагогічному фаховому коледжі імені Агатангела Кримського Волинської обласної ради.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із найважливіших проблем сучасної педагогічної науки є питання вдосконалення професійної підготовки вчителів, тобто не просто навчання педагога у класичному значенні цього слова, а виховання модератора, фасилітатора, супервайзера, тьютора в одній особі (Андрієвська, 2019, с. 1).

Підготовка майбутнього вчителя є складною, багатоаспектною і багатофункціональною діяльністю, зокрема умовно її можна поділити на такі взаємоповноуючі та взаємозалежні частини: загальноосвітня підготовка; особистісна (професійний саморозвиток та самовдосконалення) підготовка; спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична, педагогічна практика) підготовка (Нестеренко, 2018, с. 73). Детальніше зупинимось на останній з них.

Відповідно до робочого навчального плану фахового молодшого бакалавра галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» спеціальності 013 «Початкова освіта» підготовка освітянської еліти передбачає вивчення методик усіх освітніх галузей, психолого-педагогічних дисциплін і проходження педагогічної практики. У Володимирському педагогічному фаховому коледжі імені Агатангела Кримського Волинської обласної ради (далі – ВПФК) вивчаються такі педагогічні дисципліни: «Технології» (Вступ до спеціальності з основами педагогіки) обсягом 105 годин на другому курсі, «Педагогіка» (225 годин, третій і четвертий роки навчання), «Основи педагогічної майстерності» (45 годин у 7 семестрі), «Основи корекційної педагогіки (45 годин на четвертому курсі). Для успішної реалізації ідей інклюзивного навчання у Новій українській школі у 2021/2022 навчальному році у ВПФК запроваджено «Основи інклюзивної педагогіки» спочатку як вибірково дисципліну, а пізніше – як обов'язковий навчальний предмет. У 2022/2023 навчальному році здобувачі фахової передвищої освіти вивчатимуть предмет «Діяльнісний підхід у початковій школі», метою якого є оволодіння студентами ігровими та діяльними методами навчання, зокрема ефективними практиками «Шість цеглинок» та використання наборів LEGO

«Play Box», які допоможуть майбутнім учителям у професійній діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Варто зауважити, що у спеціально-професійній підготовці фахових молодших бакалаврів у ВПФК відповідно до запитів суспільства змістився акцент на формування інклюзивної компетентності здобувачів освіти. Це стосується не лише орієнтації змісту навчальних програм на формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до впровадження технологій інклюзивного навчання молодших школярів, а й використання інноваційних дидактичних методів у процесі виховної практики. Такий вид практики передбачає проведення виховних годин в інклюзивних класах шкіл м. Володимира і Володимирській спеціалізованій школі для дітей із вадами слуху, заходів у Володимирському інклюзивно-ресурсному центрі для дітей з особливими освітніми потребами «Жовта парасоля».

Перед початком практики її керівники рекомендують студентам пройти онлайн-курс для вчителів із питань формування інклюзивного освітнього середовища «Школа для всіх» з метою ознайомлення із системою роботи асистента вчителя, інноваційними технологіями навчання учнів з ООП, ефективною організацією взаємодії дітей з інвалідністю та здобувачів освіти з типовим рівнем розвитку (Школа для всіх: онлайн-курс про організацію інклюзивного освітнього середовища, 2021).

Під час проходження практики студенти здійснюють спостереження за освітнім процесом, вивчають досвід роботи асистентів учителів, вчать будувати довірливі відносини з учнями з ООП без упередженого ставлення до їхніх індивідуальних потреб, поглиблюють теоретичні знання із дисциплін професійного спрямування.

Вважаємо за доцільне докладно схарактеризувати навчальну дисципліну «Основи інклюзивної педагогіки».

Мета вивчення курсу – засвоєння теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивної педагогіки; формування систематизованих наукових уявлень про сутність, основні завдання, напрями роботи з учнями з ООП у закладах загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання; ознайомлення з особливостями організації інклюзивного освітнього середовища; формування готовності майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору.

Завдання навчальної дисципліни:

– формувати професійний світогляд та наукові уявлення майбутніх учителів початкових класів щодо сутності інклюзивної педагогіки;

– ознайомити студентів із законодавчо-нормативною базою, провідними концептуально-методологічними підходами та загальними тенденціями розвитку інклюзивної освіти в Україні та світі;

– формувати готовність майбутніх учителів початкових класів до професійно-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами;

– формувати навички визначати зміст, методи та

оптимальні структурно-організаційні форми здійснення професійної діяльності вчителів початкової школи в умовах інклюзивної освіти;

– реалізовувати різноманітні способи педагогічної взаємодії між усіма суб'єктами інклюзивної освіти та творчо застосовувати сучасні комунікативні технології в інклюзивно-освітній діяльності;

– формувати навички диференційованого викладання та оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору;

– виробити усвідомлену позицію здобувачів освіти щодо необхідності самовдосконалення, самоосвіти і самореалізації в майбутній професійній діяльності в контексті освітньої інклюзії.

Курс складається із семи модулів, розрахованих на 236 годин, 172 з яких аудиторні, а 64 – самостійне опрацювання студентами навчального матеріалу.

Змістовий модуль 1. Загальні засади інклюзивної педагогіки.

Тема 1.1. Інклюзивна педагогіка як наука, її основні категорії. Зв'язок інклюзивної педагогіки з іншими науками.

Тема 1.2. Розвиток освіти осіб з особливими потребами в Україні.

Тема 1.3. Освіта осіб з особливими потребами в умовах сьогодення.

Тема 1.4. Зарубіжний досвід упровадження інклюзивної освіти.

Тема 1.5. Міжнародне законодавство в галузі інклюзивної освіти.

Тема 1.6. Роль батьків у процесі інтеграції дитини з особливими освітніми потребами в соціокультурне середовище.

Змістовий модуль 2. Особливості розвитку та педагогічної підтримки дітей з інвалідністю.

Тема 2.1. Особливості розвитку особистості. Поняття «норма» і «відхилення» у розвитку особистості молодшого школяра. Категорії порушень психофізичного розвитку.

Тема 2.2. Заклади освіти для дітей з ООП. Вибір закладу освіти.

Теми 2.3.–2.9. Особливості розвитку та підтримки дітей із порушеннями слуху (зору, мовлення, емоційно-вольової сфери, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, із затримкою психічного розвитку).

Змістовий модуль 3. Дидактика інклюзивного навчання.

Тема 3.1. Дидактичні засади інклюзивного навчання.

Тема 3.2. Суть процесу інклюзивного навчання.

Тема 3.3. Методи інклюзивного навчання.

Тема 3.4. Засоби інклюзивного навчання.

Тема 3.5. Форми інклюзивного навчання дітей в умовах інклюзивного середовища.

Тема 3.6. Індивідуальний план. Адаптація та модифікація навчальних програм для дітей з особливими освітніми потребами.

Тема 3.7. Особливості оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами.

Змістовий модуль 4. Виховання дітей в інклюзивному освітньому середовищі.

Тема 4.1. Сутність інклюзивного виховання на сучасному етапі.

Тема 4.2. Основні методи інклюзивного виховання.

Тема 4.3. Основні форми інклюзивного виховання.

Тема 4.4. Організація дозвілля дітей з особливими освітніми потребами.

Тема 4.5. Формування толерантного ставлення учасників освітнього процесу до осіб з ООП.

Тема 4.6. Громадські організації та їхня роль в інтеграції осіб з особливими освітніми потребами у соціум.

Тема 4.7. Волонтерство та адвокатство батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Змістовий модуль 5. Організація освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання.

Тема 5.1. Система закладів освіти для дітей з ООП.

Тема 5.2. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти.

Тема 5.3. Особливості організації інклюзивного освітнього середовища: принципи універсального дизайну та розумного пристосування, ресурсна кімната, медіатека.

Тема 5.4. Команда психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти.

Тема 5.5. Організаційні засади професійної діяльності педагога в закладі освіти з інклюзивним навчанням.

Тема 5.6. Партнерство в інклюзивній освіті як провідний принцип Нової української школи.

Тема 5.7. Інклюзивно-ресурсний центр та інші ресурси для забезпечення додаткової підтримки закладам освіти з інклюзивним навчанням.

Тема 5.8. Характеристика нормативних документів змісту освіти для осіб з ООП.

Тема 5.9. Адаптація і модифікація навчальних програм.

Тема 5.10. Роль асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням: основні функції і завдання, форми співпраці.

Тема 5.11. Документація супроводу в системі освітніх відносин. Індивідуальний навчальний план.

Тема 5.12. Індивідуальна програма розвитку – основний освітній документ для дітей з особливими освітніми потребами.

Змістовий модуль 6. Організаційно-змістові особливості навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Теми 6.1.–6.6. Технології та методи навчання молодших школярів із порушеннями слуху (зору, мовлення, із розладами аутичного спектра, інтелектуального розвитку, психічного розвитку).

Змістовий модуль 7. Використання нестандартних форм терапії у роботі фахівця з інклюзивної освіти.

Теми 7.1.–7.9. Використання музикотерапії (казкотерапії, ізотерапії, ігрової терапії, танцювально-рухової терапії, драматерапії, піскової терапії, тістопластики, мандалотерапії) у процесі корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

У ході викладання навчальної дисципліни

успішно використовуємо проблемні лекції. Теоретичний виклад матеріалу супроводжуємо роботою в малих групах, переглядом відеороликів, демонстрацією презентацій та дискусійним обговоренням проблемних питань. На практичних заняттях розглядаються завдання, наближені до реальних життєвих ситуацій. Наприклад, під час виконання вправи «Побачити більше» здобувачі освіти одягають на очі пов'язку, аби зрозуміти та відчути те, як незрячі люди сприймають світ, які органи чуття загострюються у темряві, розвинути емпатію. Ще одна вправа із нашої педагогічної скарбнички – студенти на дотик (наосліп) мають знайти якусь річ серед запропонованих, наприклад, свій рюкзаки. Ця вправа сприяє розвитку тактильних відчуттів, допомагає на власному досвіді відчути, як живуть незрячі.

Під час вивчення теми «Заклади освіти для дітей з особливими освітніми потребами» доцільно розіграти ситуацію спілкування батьків учня з ООП і директора школи, в яку вони планують віддати свою дитину. Студентам потрібно продумати діагноз школяра, документи, які повинні мати із собою батьки (копія свідоцтва про народження, медична довідка про стан здоров'я дитини, висновок ІРЦ, заява батьків) тощо.

Для активізації навчальної діяльності здобувачів фахової передвищої освіти, узагальнення та систематизації вивченого студентами матеріалу використовуємо ментальні карти. Зокрема, креативністю й різноманітністю відзначалися карти знань, підготовлені студентами з теми «Досвід інклюзії в одній із вивчених країн».

Аналіз джерельної бази та власний педагогічний досвід свідчать, що формуванню інклюзивної компетентності майбутніх учителів початкових класів сприяє застосування низки методів і прийомів розвитку критичного мислення («Алфавіт», «Асоціативний куш», «Кошик», «Знайди помилку», «Знайди пару», «Кубування», «Сенкан»), а також ігрових технологій («Анаграми», «Хмари слів», «Термінологічний батл», «Склади слово» та ін.).

Такий підхід до підготовки фахівців із початкової освіти сприяє тому, що випускники коледжу є конкурентоздатними на ринку праці, готовими до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Саме тому значна частина студентів четвертого курсу працює асистентами вчителів у школах уже під час навчання.

Висновки. Професійна підготовка майбутнього фахівця з початкової освіти зорієнтована на тенденції розвитку сучасної педагогічної науки і здійснюється на компетентнісній основі, істотним складником якої є інклюзивна компетентність. Інклюзія зумовлює зміни і модифікації у самому змісті фахової підготовки, стає наскрізною ідеєю психолого-педагогічних дисциплін, які вивчаються майбутніми вчителями, стимулює появу нових навчальних предметів інклюзивного спрямування. Інклюзивна освіти є довгостроковою стратегією, тому саме педагогічні заклади вищої і фахової передвищої освіти повинні забезпечити якісну підготовку студентів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища, готовність майбутніх учителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, їхня спроможність залучати учнів із різними нозологіями до діяльності на уроці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні потенціалу LEGO-технологій в освітньому процесі початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Шевців, З. М. (2017). Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: монографія. Київ: Центр учбової літератури. 384 с.

Інклюзія, породжена війною. (2022). *Освіторія*: вебсайт. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/> (дата звернення: 18.08.2023).

Васильєва, Г. І. (2021). Формування методичної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. 20 с.

Андрієвська, В. М. (2019). Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків. 40 с.

Нестеренко, Т. С. (2018). Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 167. С. 69–74.

Школа для всіх: онлайн-курс про організацію інклюзивного освітнього середовища. (2021). *EdEra*: вебсайт. URL: <https://www.ed-era.com/courses/> (дата звернення: 19.08.2023).

REFERENCES

Shevtsiv, Z. M. (2017). *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do roboty v*

inklyuzivnomu seredovyshchi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Professional training of future elementary school teachers for work in inclusive general education institutions environment]: monohrafiia. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 384 s. [in Ukrainian].

Inklyuziia, porodzhena viinoiu [Inclusion, generated by war]. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/> (data zvernennya: 18.08.2023). [in Ukrainian].

Vasylieva, H. I. (2021). *Formuvannia metodychnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh inklyuzivnoho seredovyshcha* [Formation of secondary education institutions methodical competence of pedagogical workers in the inclusive environment conditions]: avtoref. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].

Andriyevska, V. M. (2019). *Teoretychni i metodychni zasady pidgotovky majbutnogo vchytelya pochatkovoyi shkoly do vykorystannya informacijno-komunikacijnyh tehnologij u profesijnij diyalnosti* [Theoretical and methodical bases of preparation of the future teacher of elementary school for use of information and communication technologies in professional activity]: avtoref. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kharkiv. 40 s. [in Ukrainian].

Nesterenko, T. S. (2018). *Profesijna pidgotovka majbutnogo vchytelya pochatkovoyi shkoly* [Professional training of future primary school teachers]. *Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University «Academic Commentaries. Series: Pedagogical Sciences»*. Vyp. 167. S. 69–74. [in Ukrainian].

Shkola dlya vsih: onlajn-kurs pro organizaciyu inklyuzivnoho osvitnoho seredovyshha [School for all: an online course on organizing an inclusive educational environment]. URL: <https://www.ed-era.com/courses/> (data zvernennya: 19.08.2023). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 20.08.2023